

This article analyzes some aspects of dispositiveness in the criminal procedure policy in Germany. The basic aspects of mediation as a manifestation of dispositiveness in the criminal procedure policy of Germany are investigated.

It is considered that: 1) the manifestations of dispositiveness in the criminal procedure policy of Germany are reflected through the mediation procedure, which is based on the institution of reconciliation; 2) mediation is part of the criminal process and can be applied at the stages of criminal investigation and trial; 3) the prosecutor's office and the court have a decisive role in the implementation of the remedial measures; 4) mediation procedures are conducted by specially trained mediators, who can work under the auspices of non-governmental organizations (mainly public) and the municipality; 5) recovery programs are applied in the commission of small and medium-sized crimes; 6) the use of mediation has significant positive results and it is becoming more widespread.

Keywords: criminal procedure policy, mediation, reconciliation, dispositiveness.

Петечел О.Ю.

БУЛІНГ: ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ЗАПОБІГАННЯ

УДК 343.851.5

Постановка проблеми. Активні зміни в політичній, економічній, соціальній сферах людської життєдіяльності, інтенсивна інформатизація та компютеризація суспільних відносин призводить водночас і до підвищення рівня агресивності та конфліктності у міжособистісних відносинах. Недоліки та прорахунки в побудові таких відносин яскраво проявляються першочергово у шкільному середовищі та побудові міжособистісних відносин учнівської молоді. Останнім часом можемо спостерігати активне збільшення кількості випадків проявів насильства (фізичного чи психологічного) у навчальних закладах. На жаль, насильство серед школярів стає досить розповсюдженою проблемою. Особливо розповсюдження набувають випадки систематичного та довготривалого негативного впливу учнів один на одного, в тому числі із залученням великої кількості учасників. Проблеми довготривалих агресивних проявів активно проявляються у навчальний та позанавчальний період та стають дедалі помітнішими, особливо в цьому допомагають соціальні мережі. В психологічній та педагогічній літературі таке явище отримало назву «булінг», а

сьогодні це поняття стало визнаним міжнародним терміном. Булінг як негативне явище вивчалоя в першу чергу з точки зору психології та педагогіки. І лише від недавна на це явище почали звертати увагу юристи. Це зумовлено в першу чергу активністю розвитку цього негативного явища, збільшення небезпеки впливу негативних наслідків для подальшого соціально-психологічного розвитку молоді особи. Все частіше в соціальних мережах поширюються відео з випадками відкритого фізичного насильства учнів один до одного за участю великої кількості спостерігачів. Саме тому необхідність всебічного дослідження явища булінгу, визначення його ознак, особливостей дій учасників процесу, розробка та впровадження ефективних заходів запобігання даному явищу, належне законодавче забезпечення системи запобігання булінгу зумовлює актуальність даної проблематики. Сьогодні в Україні вперше проблема булінгу отримала законодавче «визнання» із закріпленням поняття булінгу, ознак цього явища, визначення заходів запобігання та суб'єктів запобігання, а також відповідальності за булінг. 19 січня 2019 року набув чинності Закон України від 18.12.2019 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькування)». Однак вказані зміни не розв'язали усіх проблем та питань, пов'язаних з цим явищем, законодавче регулювання повинно удосконалюватися та розвиватися для максимального запобігання булінгу.

Мета статті. Метою зазначеною статті є на основі аналізу поняття та ознак булінгу як соціального явища розробити пропозиції з удосконалення чинного законодавства в частині правового регулювання протидії булінгу.

Виклад основного матеріалу. Шкільне насильство (психологічне та фізичне) завжди було предметом особливої уваги науковців різних сфер. Булінг як явище почало досліджуватись з 70-х років ХХ століття. Одним із засновників даного напрямку досліджень є шведський психолог Ден Ольвеус. В подальшому його думку розвивали вчені з США, Австралії, Норвегії, Швеції, Великої Британії, Німеччини, України та ін.

В першу чергу варто відзначити, що окрім терміну «булінг» для позначення даного явища вживаються терміни «цькування»,

«третирування». Так, згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови в переносному значенні цькувати – це переслідувати кого-небудь різними нападками, наклепами і т. ін., знущатися з когось; підмовляти до ворожих дій, підбурювати проти когось [2, с.1590]. Відповідно до вищезазначеного Словника третирувати – це виявляти зневагу до когось, поводитися безцеремонно, не рахуватися з кимось [2, с. 1472].

Варто відзначити, що в Україні немає однозначності щодо вживання терміну «булінг» та його змісту. Так, в первинній редакції Закону №2657-VIII пропонувалося вживати термін «булінг» наступного змісту: булінг, тобто моральне, або фізичне насильство, агресія, у будь-якій формі, або будь-які інші дії, вчинені з метою викликати страх, тривогу, підпорядкувати особу своїм інтересам, що мають ознаки свідомого жорстокого ставлення. Однак в ході подальшого обговорення та врахування позицій експертних установ було прийнято рішення про вживання терміну «булінг» разом з терміном «цькування». Так, згідно прийнятого Закону булінг (цькування) – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Дослівно булінг від англ. *Bulling, bully* – хуліган, забіяка, задира, грубіян.

На думку Губко А.А. булінг – це специфічна соціальна ситуація, яка виникає в групі та заснована на порушеннях у соціальних стосунках, яка передбачає специфічну групову динаміку (з перерозподілом ролей, статусів, групових норм, цінностей) та ситуацію, в якій, прямо чи побічно, задіяні всі члени колективу [3, с.49].

Абсалямова К.З. та Луценко О.Л. визначає булінг як умисну поведінку, що не носить характеру самозахисту і не санкціонована нормативно-правовими актами держави, тривале фізичне або психологічне насильство з боку індивіда або групи, які ма-

ють певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо) відносно індивіда, і яке відбувається переважно в організованих колективах з певною особистою метою (наприклад, бажання за-служити авторитет) [1, с. 216].

На думку Д.Ольвеуса явище булінгу носить колективний характер та засноване на соціальних стосунках у групі. Явище булінгу включає три важливі компоненти: булінг є агресивною поведінкою, що включає в себе небажані, негативні дії; булінг є явищем довготривалим та ситематичним; булінг характеризується нерівністю влади або сили [3, с. 46-47]. До ознак булінгу слід також додати те, що булінг є формою поведінки, яка не має ознак самозахисту.

Явище булінгу має колективний характер і передбачає участь певної кількості учасників. Розвиток булінгу як соціально-психологічного явища за межами групи неможливий.

В рольовій структурі булінгу виділяють агресора (булер, хуліган), жертву та спостерігачів. Агресор може бути як активним (самостійно вчиняти дії, створювати сиртуації домінування над іншими) так і пасивними (підбурувати інших до активних дій, ініціювання процесу залякування, ігнорування чи ізоляції). Жертви ж можуть бути провокаційними (спричиняти негативні реакції оточуючих) та пасивними (схильні проявляти тривогу та хвилювання у незвичних ситуаціях). Спостерігачі є обовязковими учасниками булінгу, поскільки саме на них повинні вплинути результати булінгу для самоствердження та самовираження агресора у відповідній групі, встановлення лідерських позицій чи досягнення певних ділей у групі. Вони можуть нейтрально-байдуже ставитися до ситуації, позитивно або негативно сприймати ситуацію булінгу [3, с. 47-48]. В рольовій структурі булінгу Д.Ольвеусом визначаються додаткові учасники, такі як «послідовники» (особи, що позитивно ставляться до знущань над іншими й беруть активну участь у цьому, але зазвичай не є ініціаторами та не відіграють головної ролі); «пасивні булери» (учні, які відкрито підтримують булінг, наприклад, через сміх чи привертання уваги до ситуації, проте не втручаються в неї); «потенційні булери» (учні, яким подобаються знущання, але вони не виявляють цього ззовні); «потенційні захисники» (ці особи негативно ставляться до насилля

й вважають, що повинні допомогти жертві, проте нічого не роблять); «захисники» (особи, які виявляють негативне ставлення до явища, вони захищають жертву чи намагаються їй допомогти) [8, с. 272]. За дослідженнями Губко А.А. найчастіше зустрічається ситуація булінгу, де є 2-3 жертви та 1-2 агресори [3, с. 77].

На думку Янішевської К.Д. булінг проходить декілька стадій: 1) виникнення булінгу в групі (поява «керівника» та формування навколо нього групи «прибічників»; 2) зміцнення конфлікту (повторення протиправних діянь через невтручання вчителів та однокласників) 3) закріплення статусу жертви; 4) вигнання (жертви перестають відвідувати навчальний заклад з метою уникнення зустрічей із кривдниками) [8, с.272].

Д.Ольвеус називає чотири обставини, що сприяють поширенню булінгу: 1) соціальне наслідування (успішні дії агресора заохочують інших до подібних дій); 2) ослаблення заборон проти агресивних тенденцій (демонстрація успішності за прояв агресивної поведінки зменшує власні заборони відносно участі в агресивних атаках); 3) дифузія відповідальності; 4)повторюваність атак [3, с. 48].

Узагальнюючи позиції науковців, можна виділити наступні ознаки булінгу: 1) умисність вчинення діянь; 2) довготривалість або/та систематичність (повторюваність) діянь; 3) колективний характер; 4) наявність рольової структури; 5) агресивність; 6) дисбаланс сил між жертвою та агресором; 7) булінг є поведінкою; 8) має особисту мету; 9) не має ознак самозахисту.

Варто також відзначити, що булінг має своїм першочерговим завданням отримати перевагу, лідерство чи самоутвердитись в певній соціальній групі. Насильство не є самоціллю для агресора, а лише засобом досягнення цілі.

Л.Ольвеус виділяє прямий (приймає форму явного, фізичного контакту, в якому на жертву відкрито напали) та непрямий (соціальна ізоляція, навмисне виключення з діяльності) булінг. Губко А.А. виділяє фізичну (умисні поштовхи, удари, стусани, побой, нанесення інших тілесних ушкоджень) та психологічну (словесні образи або погрози, переслідування, залякування, створення напруженої атмосфери для навчання з метою формування зверхнього ставлення групи до жертви) форми булінгу [3, с. 47].

Проведений узагальнений аналіз підходів до класифікації булінгу дозволяє виділити наступні його види:

1. Фізичний булінг (дії агресивного характеру (побиття, штовхання, стусани, удари, побої)).

2. Соціальний булінг (створення напруженої атмосфери для навчання з метою формування зверхнього ставлення групи, навіть вчителів чи персоналу школи, до жертви, бойкот, ізоляція, переслідування).

3. Вербальний булінг (погрози, приниження, насміхання, ворожа міміка та жестикуляція, образливі прізвиська).

4. Економічний булінг (відбирання грошей і речей, пошкодження особистого майна).

5. Сексуальний булінг (принизливі жести, жарти сексуального характеру, змушування до певних негативних дій, зйомки в періодягальнях).

6. Кібербулінг (розсилання повідомлень, зображень, фото-, відеоматеріалів агресивного та образливого характеру, зламування паролю до особистих поштових скриньок чи акаунтів, пошкодження персональних даних, агресивна поведінка в чатах, соціальних мережах, а також за допомогою мобільного зв'язку) [1, 5].

Губко А.А. визначає наступні соціально психологічні фактори булінгу: внутрішньо групові норми учнівських класів, соціально-психологічний клімат (СПК), статусно-рольові позиції та стиль керівництв класного керівника. Дослідником встановлено, що для груп з яскраво вираженими ознаками булінгу характерно: ліберальний стиль керівництва класного керівника, несприятливий соціально-психологічний клімат, низький рівень експансивності та згуртованості, поширення егоїстичних внутрішньо групових норм [4, с. 76,79]. Умовами розвитку булінгу як негативного явища є недостатня увага зі сторони дорослих, бажання привернути увагу, жорстоке поводження батьків, в тому числі фізичні покарання, бажання самоутвердитися, негативний вплив засобів масової інформації. Саме на ці детермінанти першочергово повинен бути спрямований запобіжний вплив.

Лубенець І.Г. поділяє причини булінгу на персональні (особистісні) та соціальні. Найбільш поширеними персональними чинниками, що впливають на формування агресивної (булінго-

вої) поведінки, є такі: помилкове уявлення про те, що агресивна поведінка припустима; бажання заслужити авторитет в очах друзів й однолітків; бажання привернути увагу впливових дорослих; нудьга; бажання отримати від жертви кошти або речі (вимагання); компенсація за невдачі у навчанні або громадському житті, а також від тиску батьків; компенсація за жорстоке поводження з боку власних батьків або відсутність їхньої уваги; особливості характеру неповнолітнього; зловживання алкоголем, наркотиками, нав'язливе бажання ризику, обмежене почуття самозбереження, вплив комп'ютерних ігор, в яких пропагується насильство, різке звуження простору соціальної взаємодії дітей, яка на сьогодні у більшості випадків здійснюється у віртуальному світі.

До соціальних чинників, які сприяють поширенню булінгу в загальноосвітніх навчальних закладах, належать такі: 1) недостатнє усвідомлення суспільством явища булінгу серед школярів як соціальної проблеми; 2) негативний вплив сім'ї; 3) відсутність послідовної, науково обґрунтованої державної політики запобігання булінгу в загальноосвітніх навчальних закладах; 4) низький рівень правової обізнаності населення та професійна невідповідність вчителів в частині реагування на факти булінгу; 5) пропаганда насильства через засоби масової інформації та в Інтернеті; 6) відсутність належного соціально-правового механізму захисту від булінгу [6].

Аналізуючи особистість булера, варто відзначити типові риси, що йому притаманні, а саме: імпульсивність, егоцентризм, максималізм та небажання йти на компроміс, агресивність, зверхність до оточуючих, потреба підпорядковувати собі інших, бажання бути в центрі уваги, невміння співчувати.

Характеризуючи особу жертви слід відзначити такі її рисах, як високий рівень підлеглості, завищений рівень залежності від чужої думки, покірність, схильність до самоприниження. Ці характерні риси жертви та агресора слід враховувати при проведенні профілактичних заходів. Часто першопопштовхом до булінгу можуть бути фізичні вади особи, особливості її поведінки, особливості зовнішності, наявність у дитини патопсихологічного порушення або хвороби, відсутність досвіду життя в колективі, труднощі в навчанні, страх перед школою, фізична слабкість, не-

охайність, невпевненість тощо. Варто врахувати і певні відмінності проявів булінгу за статевою ознакою. Так, у дівчат переважають плітки, образи і погрози, а от у хлопчиків характерним є бійки та погрози. Обставини, що свідчать про булінг щодо жертви є відсутність друзів, відмова ходити до школи, відмова навчатися, втрата задоволення від навчання, уникнення відвідувань загальношкільних заходів.

Серйозність проблеми булінгу підсилюється тою обставиною, що порушення становлення та розвитку особистості відбувається не тільки у булера (агресора), але і у жертви.

На сьогодні першочерговим заходом запобігання булінгу є активна просвітницька робота щодо роз'яснення суті даного явища, способів протидії та захисту від нього. По Україні активно проводяться масові акції в навчальних закладах за участю відомих авторитетних для дітей особистостей, педагогів, психологів та соціальних працівників, метою яких є спонукання учасників шкільних колективів не приховувати факти цькування, виховування нетерпимості до проявів булінгу.

Одним із заходів запобігання булінгу Децюк Т.М. та Максьом К.В. пропонують проведення регулярної групової та індивідуальної роботи соціальних педагогів, фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, фахівців центрів психології, волонтерів – майбутніх соціальних працівників з дітьми, молоддю, батьками та вчителями спрямовану на виявлення та усунення наслідків булінгу та його профілактику [5, с. 122].

Одним із напрямків профілактики булінгу є участь в антибулінгових програмах, що передбачають розвиток комунікативних навичок, навичок розв'язання конфліктів, стресостійкості особистості. Успішні антибулінгові програми, що були запроваджені в окремих європейських державах передбачали, зокрема, рольові ігри, в яких виконуються функції жертви та агресора, написання творі на тему почуттів жертви булінгу, обговорення в класі фактів насильства, обговорення проблематики насильства в межах класного колективу.

Висновки. Аналіз поняття булінгу та його характерних ознак дає підстави вважати, що законодавцем у прийнятому фор-

мулюванні визначення даного негативного явища було упущено важливі його ознаки. Виходячи з вищевикладеного, пропонується внести зміни до статті 1734 Кодексу України про адміністративні правопорушення, виклавши частину першу в наступній редакції: булінг (цькування) – це довготривалі та/або систематичні діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, та вчиняються з особистою метою.

Крім того, пропонується внести зміни до пункту 31 частини першої статті 1 Закону України «Про освіту» виклавши абзац перший в наступній редакції: **булінг (цькування)** - довготривалі та/або систематичні діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи чи їх групи та (або) такою особою чи їх групою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого та вчиняються з особистою метою.

1. Абсалямова К. З. Булінг у середовищі молодшої школи – соціально-психологічні й особистісні аспекти / К. З. Абсалямова, О. Л. Луценко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. – 2013. – № 1046, вип. 51. – С. 216-221. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKkIPC_2013_1046_51_50.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з. Дод., допов. на CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
3. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен / А. А. Губко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки. – 2013. – Вип. 114. – С. 46-50. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2013_114_12.
4. Губко А.А. Соціально-психологічні чинники булінгу в різних вікових групах школярів / А.А. Губко // Вісник Чернігівського національного

- педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки. – 2015. – Вип. 128. – С.76-80.*
5. Децюк Т. М. *Формування професійних навичок із протидії шкільному булінгу у майбутніх соціальних працівників у процесі позааудиторної роботи / Т. М. Децюк, К. В. Максьом // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 81(2). – С. 119-122. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/zpprp_2018_81\(2\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/zpprp_2018_81(2)_28).*
 6. Лубенець І. Г. *Насильство серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів (булінг та його причини) / І. Г. Лубенець // Наука і правоохорона. - 2016. - № 1. - С. 218-223. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2016_1_34.*
 7. Стельмах С. С. *Вікові аспекти виникнення булінгу серед дітей / С. С. Стельмах // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 133. – С. 204-207. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdruP_2016_133_50.*
 8. Янішевська К.Д. *Деякі проблеми протидії булінгу в Україні та шляхи їх вирішення / К.Д. Янішевська, О.О. Тимошенко // Правові новели. – 2018. – №4. – С. 270-275.*

Петечел О.Ю. Булінг: юридико-психологічний аналіз та запобігання

Стаття присвячена дослідженню актуального на сьогоднішній день соціального явища – булінгу. Автор аналізує поняття та ознаки булінгу. В статті запропонована універсальна класифікація видів булінгу. Окрім цього, окрему увагу приділено засобам запобігання даному негативному явищу. В результаті дослідження автором пропонуються зміни до чинного законодавства у сфері протидії булінгу.

Ключові слова: булінг, запобігання булінгу, шкільне насильство, цькування, булдер.

Петечел А.Ю. Буллинг: юридико-психологический анализ и предупреждение

Статья посвящена исследованию актуального на сегодняшний день социального явления – буллинга. Автор анализирует понятие и признаки буллинга. В статье предложена универсальная классификация видов буллинга. Кроме этого, особое внимание уделено средствам предупреждения данному негативному явлению. В результате исследования автором предлагаются изменения в действующее законодательство в сфере противодействия буллинга.

Ключевые слова: буллинг, предупреждение буллинга, школьное насилие, травля, булдер.

Petechel O.Yu. Bulling: legal and psychological analysis and its prevention.

The article is devoted to the research of contemporary social phenomenon – bullying. The author analyzes notion and features of bullying. A universal classification of types of bullying are proposed in the article. Therefore, a special attention is paid to the ways of prevention of this negative phenomenon. As a result of

the study, the author proposes to apply changes to the current legislation in the sphere of counteraction of bullying.

Keywords: bullying, prevention of bullying, school violence, harassment, buller.

Тищенко В.І., Грецьких О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ ЗРАЗКІВ ПАТРОНІВ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

УДК 343.9

Постановка проблеми. Останні роки Українська держав переживає глибокі доленосні зміни і перетворення, що стосуються всіх без винятку сфер суспільного життя. На жаль, ці зміни торкнулися і сфери громадського правопорядку та особистої безпеки громадян: криміногенна ситуація ускладнюється, збільшується кількість злочинів з використанням вогнепальної зброї, зростає озброєність кримінального середовища. Так, згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України, за ознаками злочинів проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої, у 2014 р. було зареєстровано 55714 злочинів, що становить 65,7 % від загальної кількості виявлених злочинів проти громадської безпеки, у 2015 р. – 57965 (66,57 %), у 2016 р. – 52402 (65,77 %), у 2017 р. – 61471 (71,95 %), у 2018 р. – 54910 (80,97 %)[1]. За даними Департаменту превентивної діяльності Національної поліції, станом на 01.04 2019 р. на руках у населення України офіційно перебуває 910 тис. одиниць легальної вогнепальної зброї (нарізної та гладкоствольної), тобто в середньому – 7 одиниць зброї на 100 осіб [2]. Кількість нелегальної зброї достеменно невідомо - за різними даними її оцінюють від 3,5 до 5 млн. одиниць (включаючи автоматичну стрілецьку зброю армійських зразків).

Вказані проблеми викликані значними масштабами транзиту контрабандної зброї через територію України та незадовільним станом зберігання військових арсеналів у військових частинах. Але особливо загрозливих масштабів надходження, зберігання і використання вогнепальної зброї у злочинних цілях набуло в